

РЕЦЕНЗИЯ

от **проф. д-р Йовка Великова Тишева**

СУ „Св. Климент Охридски“, професор по професионално направление 2.1. Филология

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

по професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Теория и практика на превода“

с кандидат **Десислава Ангелова Давидова**

Департамент „Чужди езици и култури“, Нов български университет

Трудът на Десислава Давидова „Съпоставително изследване на италианските и българските отстъпителни изречения“ е разработен в периода на обучението ѝ като докторант на самостоятелна подготовка (5.11.2014 – 22.05.2017 г.) по професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Теория и практика на превода“, докторска програма „Теория и практика на превода“ в Нов български университет. Докторантката е работила под научното ръководство на доц. Нели Раданова. Разработката, представена за рецензиране, е с обем от 247 стр., от които 194 стр. са основен текст. Освен него дисертацията включва шест приложения, списък на източниците, от които са ексцерпирани примерите, и библиография. В три от приложенията чрез таблици са обобщени наблюденията на авторката върху данните от паралелните корпуси за темпоралните и модалните отношения в сложни съставни с подчинени отстъпителни изречения. В останалите приложения са включени отговорите от проведената анкета, чийто обект е преводът в двете посоки на конкретни отстъпителни конструкции, ексцерпирани от художествени текстове, и коментари за точността на превода във връзка с избраните глаголни форми за време и наклонение. Библиографията на цитираните източници включва 34 заглавия на български, 2 на руски и 16 на италиански и френски език. Списъкът показва както много добрата теоретична осведоменост на докторантката по общите въпроси, представящи теорията на сложните съставни изречения с подчинени адюнктни изречения, така и познанията ѝ за специфичните особености на темпоралните и модалните системи в двата разглеждани езика, за темпоралната структура на сложните съставни изречения и таксисните отношения. Трябва да се отбележи, че цитираните източници са пряко свързани с темата на дисертацията, което показва уменията на Д. Давидова да селектира и критически

да оценява теоретичните източници при решаването на конкретни научни задачи.

Основният текст е структуриран според стандарта за оформяне на дисертационен труд: увод, три глави и изводи. В увода са представени обектът и целите на работата и използваните методи. Първата глава включва аналитични обзори на теоретичните проучвания за особеностите на отстъпителните конструкции в италианския и в българския език. Във втора глава докторантката прави функционално-семантичен анализ на италианските отстъпителни изречения и особеностите при избора на темпорален план и на конкретен съюз при превод от италиански на български. В трета глава, по модела, използван за италиански, са анализирани българските отстъпителни изречения и преводите им на италиански език.

Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение

Дисертационният труд на Д. Давидова е разработен в актуална и важна за преводаческата и преподавателската работа област, която понякога остава встрани от теоретичните изследвания по граматика, но често поставя преводача или студентите, изучаващи чужд език, в проблемни ситуации. Работата е първото цялостно и задълбочено изследване на един от сравнително рядко проучваните видове подчинени обстоятелствени изречения. Отстъпителното отношение е свързано с по-общото поле на причинно-следствената връзка. Акцентът в дисертацията е върху неизследваните досега в съпоставителен план темпорални особености на главното и на подчиненото отстъпително изречение, характерни за двата сравнявани езика, във връзка с по-общия въпрос за съгласуването на времената в италианския език и системата от темпорално-модални форми в сложното изречение в българския език. Актуалността на работата се свързва с необходимостта да се установят и проучат приликите и разликите между италианския и българския език при избора на лексикални и граматични средства за означаване на отстъпителни отношения. Получените резултати могат да намерят приложение в практиката на чуждоезиковото обучение, както и в пряката работа на преводачи, работещи с двата езика. Обобщението на данните от наблюденията върху конкретни текстове от италианската и българската художествена литература, както и от преводни текстове, допринася в теоретико-приложен план за обогатяване на знанията в областта на съпоставителното езикознание и на теорията и практиката на превода.

Обектът на изследването е точно и ясно очертан за всеки от двата езика, както и в

съпоставителен план. Д. Давидова анализира отстъпителни конструкции в италианския език с оглед на морфологичните средства за изразяване на отстъпката: подчинителни съюзи, глаголни времена и модални форми. В българския език са представени подчинените отстъпителни изречения, като е обърнато внимание на класификацията им в зависимост от вида на недостатъчното, неблагоприятното или преодоляното условие. Съпоставителните анализи са направени върху емпирични данни от паралелни корпуси, съставени от примери от художествени произведения и техни преводи. Отчетен е фактът, че в италианските отстъпителни конструкции се наблюдава зависимост между вида на логическото отношение причина-следствие и употребата на времената и наклоненията. При анализа на данните за българския език докторантката следва изводите, направени от Р. Ницолова, че сложните съставни с подчинени отстъпителни изречения имат по-сложна семантика, а изборът на глаголните времена и/или наклонения зависи от употребения отстъпителен съюз за изразяване на реално или хипотетично (потенциално и иреално) отстъпване.

Точно формулирани цели и задачи на дисертацията

Научните цели (стр 6 – 7) са реалистични, постижими и отговарят на темата на дисертацията. Д. Давидова формулира седем научни цели, някои от които биха могли да се определят по-скоро като задачи на изследването, напр. т. 5, свързана с рядко срещани случаи, в които отстъпителните съюзи отслабват първоначалната си функция на главни изразители на отстъпителното отношение, или т. 7, свързана с показване на примери, при които има отстъпителен характер/липса на отстъпителен характер в превода на български.

След като се запознах с проучването на Д. Давидова, мога да обобща с оглед на научните цели и задачи, че те са свързани с анализи в четири основни плана:

- семантико-синтактичен, свързан с италианските отстъпителни конструкции и българските им преводни съответствия, както и със спецификите на изреченията за отстъпка в българския език и трансформациите при превода има на италиански;
- лексикално-семантичен, свързан с групата глаголи, които по характер са „отстъпителни” и могат да се разглеждат като лексикални изразители на отстъпителното отношение и в двата езика;
- функционален, свързан с италианските отстъпителни съюзи и техните преводни еквиваленти в българския език;
- морфологичен, свързан с темпоралните отношения между действията в главното и

подчиненото изречение и глаголните времена и наклоненията, чрез които се означават тези отношения както във всеки от разглежданите езици, така и при превод в двете посоки.

Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература. Коректност при цитирането на представителен брой автори

Списъкът с цитираната научна литература по темата на дисертацията включва 52 заглавия. Аналитичен преглед на проучванията за особеностите на отстъпителните изречения в италианския и в българския език е направен в първата глава от работата (стр. 13 – 46). Тъй като не съм запозната с научните публикации на или за италианските подчинени обстоятелствени изречения, не мога да дам категорична оценка за представителността на цитираните заглавия и автори. Смятам обаче, че избраният модел за представяне на семантичната структура на отстъпителните конструкции (основно по разработките на Марко Мадзолени), както и отделянето на три типа подчинени отстъпителни изречения: същински (фактически), условни и безусловни, са надеждна теоретична основа за реализиране на целите и задачите на проучването.

Убедено мога да направя заключението, че Д. Давидова познава общотеоретичните проучвания за синтаксиса на сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения в българския език, както и разработките, посветени на обстоятелствените изречения, представящи логически (условни, причинно-следствени) отношения в българския език. Тя показва изградени умения за критически прочит и осмисляне на теорията, за систематизация и обобщение на натрупания опит, отразен в литературата по темата на дисертацията. Обзорът на проучванията върху отстъпителните изречения в българския език започва с преглед на авторски и колективни граматика, от Ал. Теодоров-Балан (1940) до Т. Бояджиев, Ив. Куцаров, Й. Пенчев (1999). Докторантката посочва, че в по-ранните граматика въпреки разнообразните примери липсва систематизация за глаголните времена в зависимост от типа на изразяваната отстъпка или от типа действие (реално или хипотетично), и свързва това с практическата насоченост на изданията. Прегледът на литературата включва и критически прочит на раздела за отстъпителните изречения от Академичната граматика (1983). Макар че са посочени два вида отстъпителни изречения, там липсва детайлно представяне на структурните и семантичните им особености, както и разгърнато описание на съюзите, въвеждащи тези изречения. Д. Давидова отбелязва, че освен обикновени и обобщителни отстъпителни изречения, би трябвало да се обособи и трети тип изречения, въведени със

съюзите *и да, даже и да, дори и да, даже и ако, дори и ако*. По-точно деление на отстъпителните изречения е направено от Й. Пенчев в посочената колективна граматика.

Цитираните статии и студии по темата на дисертацията са представителни за актуалните проучвания на този тип изречения в българския език. Докторантката обобщава изводите на З. Геннадиева-Мутафчиева за отстъпителните съюзи (за недостатъчно условие или основание) и връзката им с изразяването на модални значения или гледната точка на говорещото лице. Представен е и приносът на Р. Ницолова за класифицирането на отстъпителните изречения според семантичните и формалните им особености (същински отстъпителни със съюзите *макар че, макар да, въпреки че, при все че*; условно-отстъпителни със съюзите *и да, даже (и) ако, дори (и) ако, дори (и) да, даже (и) да*; условно-отстъпителни с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*). Тези прегледи са допълнени с изводите на Б. Милчева за отстъпителните отношения в простото изречение и на Ст. Петрова за асиметрията (несъответствие или противоречие между структура и семантика).

Прегледът на проучванията за двата езика завършва с аналитичното обобщение (стр. 47 – 48), че описателният анализ е заменен от семантично-функционален, при който се отчита ролята на говорещия субект. Изводите показват уменията на авторката да селектира и синтезира информацията, представена в предходни изследвания по темата.

Наличие на обоснован теоретичен модел на изследването. Съответствие на избраната методология и методика с поставената цел и задачи на дисертационния труд

Теоретичният модел на изследването се основава на постановките на функционалната граматика, според които функциите на езиковите единици са ключът за разбирането на езиковите процеси. Синтактичните единици могат да бъдат описани чрез функциите, които изпълняват, и значенията, които изразяват. Този подход, водещ началото си от Пражкия лингвистичен кръжок и идеите на датския структурализъм, в последните години се свързва с разработената от М. Халидей системна функционална граматика и с граматиката на ролята и референцията на Р. Ван Валин. Прилагането на функционално-семантичния анализ като водещ метод за изследване на отстъпителните конструкции е мотивирано, а описанието на езиковите единици най-вече от функция към средства – приложимо и работещо за конкретния изследователски обект. В хода на функционално-семантичните анализи отстъпването се разглежда като лингвистична и семантична категория. При представяне на езиковите аспекти на категорията се анализират

лексикалните единици и синтактичните конструкции, които я изразяват. Синтактичният анализ следва модела на Р. Ницолова (2004) и В. С. Храковски (2004), според който са представени употребите на времената в главното и в подчиненото изречение за изразяване на темпоралната локализация на главната и на подчинената предикация. Поради съпоставителния характер на работата освен темпоралните модели, специфични за конкретния език, се търси съпадението или разминаването в употребата на времената в примерите от паралелните корпуси. На тази база докторантката систематизира употребата на даден вид отстъпително изречение (с определен съюз и с определен темпорален модел) в превод от и на италиански език. Синтактичните анализи са допълнени от наблюдения за специфичната семантика на отстъпителната конструкция, изразяваща се в нарушаване на логическата връзка между причина и следствие и степените на проява на отстъпката. На тази база за италиански е предложена „хибридна“ класификация, включваща три вида отстъпителни изречения:

1. Същински отстъпителни изречения, изразяващи реални преодолени препятствия
2. Условно-отстъпителни изречения, изразяващи въображаеми преодолени препятствия
3. Неусловни отстъпителни изречения.

Системата на българските отстъпителни изречения е сходна:

1. Същински отстъпителни изречения
2. Условно-отстъпителни изречения
3. Условно-отстъпителни изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*.

Семантичните анализи на българските примери целят да покажат характера на недостатъчното условие, което може да е реално, потенциално или иреално.

Тематичната (информационната) структура на изказването е разгледана на равнището на цялото сложно изречение. Данните от корпуса говорят за наличието на тенденция отстъпителното изречение да се намира пред главното.

Наличие на собствен принос при събирането и анализирането на емпиричните данни

Корпусът, съставен за целите на проучването, включва текстове от италианската и българската художествена литература и публикувани преводи от италиански на български и от български на италиански език. Емпиричните данни са надеждни и мотивират обективността на изводите за особеностите на отстъпителните изречения в двата езика и за лексикалните и граматичните трансформации при превод в двете посоки. Основният

критерий за подреждане на примерите в корпусите, са използваните глаголни времена в подчиненото и в главното изречение. Заради тенденцията отстъпителното изречение да е пред главното, в първата част на корпуса са включени примерите, структурирани по този словореден модел. За примерите, в които главното изречение предхожда отстъпителното, Д. Давидова посочва, че това не означава непременно избледняване на отстъпителното отношение, а изместване на логическото ударение, доминиране поради някаква причина на твърдението в главното изречение пред това в подчиненото. В италиански се използват и „асиметрични“ структури, в които отстъпителното изречение е между частите на главното, а в сложното изречение са включени няколко подчинени. Асиметричността също влияе отслабващо върху отстъпителното отношение (стр. 74).

Наблюденията върху преводните съответствия са допълнени и чрез анкетно проучване, резултатите от което, както и самата авторка посочва, могат да допринесат за решаване на практически проблеми, да подпомогнат чуждоезиковото обучение и подготовката на преводачи.

Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на разработката на Д. Давидова са резултат от нейната самостоятелна работа по: събирането на корпус, включващ оригинални примери от италиански художествени текстове и техните преводи на български език и примери от български художествени текстове и преводите им на италиански; анализ на италианските и на българските примери според типа на отстъпителната конструкция, използвания съюз и темпорално-модалните глаголни форми; анализ на граматичните трансформации при превод на отстъпителните изречения в двете посоки; провеждане на анкета за проверка на хипотезите за преводимостта на отстъпителните конструкции от италиански на български и от български на италиански; обобщение на резултатите от анкетата и систематизиране на допусканите грешки и неточности при превод, както и на проявите на интерференция на лексикално и граматично равнище.

Дисертационният труд показва постиженията на Д. Давидова при решаването на научно-приложен проблем чрез методи, съответстващи на съвременните постижения на науката и практиката. Шестте приноса, посочени в дисертацията, могат да бъдат обобщени в две групи. Значим научно-приложен принос е представеното оригинално решение на актуален проблем, свързан с извеждане на формалните и семантичните особености на

отстъпителните конструкции в двата разглеждани езика. Дисертацията разширява полето на съпоставителните изследвания, тъй като е първото проучване, посветено на отстъпителните изречения в италианския и в българския език и на начините за предаването им при превод в двете посоки. Принос в областта на приложната лингвистика са систематизираните модели за избор на съюз и на глаголни форми в този тип сложни изречения. Те могат да намерят конкретна реализация в преподаването на италиански език на българи, при подготовка на преводачи и редактори. Емпиричният материал и данните от анкетата оформят специфичен паралелен корпус, което е приложен принос на дисертацията. Препоръчвам резултатите от изследването на сложните съставни с подчинени отстъпителни изречения в италиански и техните преводни съответствия на български да бъдат представени и чрез публикации в български или чуждестранни научни списания в областта на съпоставителното езикознание и чуждоезиковото обучение.

Авторефератът на дисертацията точно и ясно представя структурата на труда, направените наблюдения и анализи и резултатите от тях, както и научните приноси на дисертационния труд.

Заклучение

Текстът на Десислава Давидова „Съпоставително изследване на италианските и българските отстъпителни изречения” отговаря на формалните и съдържателните изисквания за дисертационен труд и показва задълбочените теоретични знания на авторката в областта на теорията и практиката на превода, както и способността ѝ за самостоятелни научни изследвания. Оценявайки актуалността на темата на дисертацията, постигнатите резултати и направените изводи, убедено предлагам на уважаваното Научно жури да присъди на Десислава Давидова образователната и научна степен „доктор” в областта на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Теория и практика на превода“.

24. 09. 2021 г.

Проф. д-р Йовка Тишева